

Mendires Kanalı'nın hafriinde bulunan altın küpelerle
Niza ve Aharaka harabeleri hakkında rapor.

Nafia Vekâleti Su işleri Mühendisi Holetz beyin nezareti altında Nazilli'nin cenubunda ve kasabaya altı kilometre mesafede cereyan etmekte olan tahliye kanalının hafriyatı sırasında güzergâh üzerine tesadüf eden mezarda bazı asar bulunduğu ve bunların İzmir Müzesine maledildiği 22.I.1930 tarih ve I677 nümerolu raporla arz edilmisti .

Mezar, kanalın güzergâhına tesadüf ettiği ve üzerine su yürüdüğü için tetkikına imkân kalmamıştır. Ancak mezar odasında sökülen şekli müstatilde harçlı kalın tuğlalar, mezarın romen döneminin sonlarına aidiyetini gösterir. Malumdurki Mendires havzalarında kablemilât birinci asırdan itibaren bizans dönemine kadar olan zamanlarda irili ufaklı bir takım kasabacıklar kurulmuştu. Arkeoloji kartları bunlardan bir haylısını kayıt etmekle beraber münhat arazideki Mendires'in sürüklediği teressübatla örtülü kalmış olanlara da vakit vakit tesadüf edildiği gibi alekser mezarlar da bulunmaktadır. Netekim, geçenlerde Tire'nin Yegenler köyü civarında muheviyatı miyanında kıymettar eşyalara tesadüf olunan ~~es~~ mezar evleri de bu cümledendir.

Kanal ameliyatında bulunan mezar da toplu bir kabristan

mahallesinin münferit bir mezarıdır. Kânal hafriyatı cenuba doğru devam ettikçe muhteviyatı belki de sirkate maruz kalma mezarlara tesadüf olunacağı ümit edilebilir. Bilhasa ameliyat mahalinin iki yüz metre solunda kalan Sını bir tepe çok nazarı dikkati celbeder. Malûdurki Tümüls= Yığma tepeler, eski yunan ve romalılardan bir çok asır evel yaşayan akvamın mezarlarıdır. Anadolu'nun her tarafında Höyük namı verilen ve herbiri mezardan başka bir şey olmayan sunı tepelere sıkça tesadüf edilir. Fakat, mühim kısmı açılıp çalınmıştır. Höyüklerin açılmamış olanlarını bu gün tefrik etmek çok müşküldür. Bergama, Sardes gibi mevakide açılan bazı tümülslerin icinde müzemizi zengin asar ile tezyin idenleri de vardır. Binaenaleyh elyevm açılmakta olan Mendires tahliye kanalının yanındaki bu tepenin de evelce açılıp açılmadığını tayin etmek pek güçtür.

Açılan mezarda bulunân topraktan mamûl kandiller, mezarın ait olduğu devrin tayinine medar olmak itibarile sayana tetkıkdirler. İzmir Müzesinde aynı desende yapılmış kandiller mevcuttur. Bunlar umumiyetle badelmilât dördüncü asıra mensupturlar. Ancak fotografisi merbut altın küpeler, daha eski asırların mahsulüdürler. Şu halde bu mevkiin uzun asırlar nekropol olduğu farzedilebilir. Halkası kalınca, pandantifi kabarık, müseddesî şekilde on dört fasetli ve on iki fasetin üzerinde dört noktadan ibaret sade ornamenli bu küpelerin zinet itibarile Lidiye mezarlarında bulunup İstanbul

Müzelerinde mahfuz olan küpelere çok henzeyişleri vardır .
 Bu itibarla İzmir Müzesine yeni tipte eserler girmiş oluyor.
 Kanal hafriyatının devamında bu gibi mezarlara tesadüf olun-
 duğu takdirde açılmadan evvel İzmir'e malûmat verilmesi lüzum-
 u hakkında hükümeti mahaliyeye tebligatta bulunulmuştur.

X Niza harabeleri :

Tarihî mıntaka icabı, Aydın vilâyeti dahilinde mevcut
 ölmüş şehirler, İzmir ve mücavir vilâyetler dahilinde bulu-
 nanlardan daha fazladır. Geçmiş milletlerin yadigârı bulun-
 mak itibarile memleketin serveti ve bütün ilim dünyasının
 meknuz birer defineleri olan geçmiş medeniyetlerin dilsiz
 fakat canlı birer abidelerini taşıyan kadim şehirlerin hüs-
 nû muhafazalarını şiar edinen Vekâleti celilelerince Aydın
 vilâyetinin ziyaretgâh olan belli başlı harabelerinden Söke
 kazasının Prien, Milet, Didim , Karacasu kazasının Afrodisias
 Balatçık'ta Meandır Manisası gibi harabelerinde bu maksatla
 maaşlı birer bekçi istihtam edilmesi suretile harabelerde
 sık sık vukua gelen tahribatın önüne geçilmiş ve züvvarın
 serbestçe gezmelerine mani teşkil eden ve aynı zamanda hara-
 belerde kurak mevsimlerde yangın çıkmasıyle bir çok binala-
 rın mermerden musanna ve mimarî aksamının kirece münkalip
 olmasını intaceden otların da bu bekçiler vasıtasile temiz-

lenmesi yüzünden harabeler, memaliki mütemeddinede ziyaretgâh olan harabeler kadæ mütemadî bir ihtimam altında bulundurulduğu memnuniyetle görölür. Nazilli kazasına merbut Sultanhisar nahiyesinde bulunan Niza harabelerinin de ihtiva ettiği mebanii aliye ve saire hasebile emsali ölmüş şehirler arasında bir mevki vardır. Bundandolayı ahiren buraya da bir bekçi tahsisatı verilmişti .

Niza şehri kadimi, Küçük Mendires'le Büyük Mendires havzalarına ^{beribi} ~~pek~~ğlerinden ayıran Mzogis dağının cenup sathı maillerine kurulmuş büyük bir şehirdir. Sultanhisar nahiyemerkezinine yarım saat mesafede kâindir. İzmir-Denizli şimendöfer hattı üzerinde ve Aydın'la Nazilli kasabaları arasında vaki Sultanhisar nahiyesi, hat güzergâhında en güzel ve en şirin bir nahiyedir. Malgeç suyu ve daha bir çok ırmaklarla tabii bir iska gören bu lâtif manzaralı yer, bu havalinin portakal yetiştirdiği yegâne bir mevkiidir . Ehalisi müstahsıldır, zeytincilik ve yagcılık pek müterakkıdır. Bütün dağlar tepeler zeytun ormanlarıyla mesturdur. Buharla müteharrik üç büyük yağ ve pamuk fabrikasının portakal ağaçları arasından yükselen uzun bacalarıyla, bu küçük kasabanın reşhini ilân eder. Haftada bir gün kurulan pazarı, civar köylerden gelenlerle iki bin nüfuslu nahiyeye, daha faal bir hal alır .

Niza, işte bu manzarası şirin nahiyenin yarım saat şimalinde ve Mezokis dağından teşa'up eden üç tepe üzerinde dir. Buraya , Sultanhisar'dan Kavaklıdere köyüne mühtet

Yoldan gidilir . Yol bahçeler arasından geçer oldukça diktir.

Niza, mebzûl sikkelerile Arkeoloğ'lardan fazla ilmi mes-kûkâtı atıka müntesiplerinin nazarı dikkatini celbetmiştir . Hat güzergâhına yakın olmasından zamanımız Arkeoloğ'larının hayli alâkasını celbetmiş, fakat esaslı bir tetkiki ilmî yapılmamıştır. Bu şehrin sathî surette mevcudiyetini bildiren Müsyü = Texier = , zamanı teşekkülü hakkında İstrabon'dan naklen şöyle der:

Atimbros, Atimbrados, İdrelös isimlerinde üç = Lakedemoni-ya =lı kardeş buralara yerleşmeğe gelerek üç şehir tesis ettiler ve müessisi oldukları şehirlerine ^{Kendi} isimlerini verdiler . Şehirlerin ehalisi azaldığından hepsi bir şehre toplandılar ^{Ki Bu} da = Niza = şehridir .

Niza'lılar = Atimbros = ı kendi taraflarından tesis olunmuş addederler . Niza müteaddit abidelerle süslenmiş idi . Bir tepenin böğründe vücade getirilmiş Tiyatrosu, bir Jimnası ve bir ahali meydanı var idi "I" .

Mendires havzasında Niza'nın vüsat ve ehemmiyetini nazarı dikkata alan Alman Arkeoloğ'larından Walther ve V. Diest 1907-1909 Tarihinde ruhsatı resmiye alarak burada bir miktar ameliyat yapmış ve mesaisini umumiyetle şehrin plânını vücade getir-

---

"I" Asië - Mineure . Charle Texier . V . I . Page 287

M Pece L XII . Müze Kütüphanesi No:585

meğe ve müessesatını tespitte hasretmiştir . V. Diest bundan başka tetkikatını Niza'nın dört beş kilometro garbında Salavatlı köyünün yanındaki = Aheraka = mabedine teşmil etmiş ve bunlara dair 1913 te bir eser neşretmiştir .

İşğali meş'um sıralarında Yunan Asariatika Müfettişi Müsyü = Kuroniyatis = de Niza harabelerinde bir miktar hafriyat yapmış ve bir hayli asarı heykeltraşî de elde etmiştir . Hafriyatın sureti cereyanını Yunan hükümeti Asariatika bürosu tarafından neşredilen = Archeologikon Deltion = isimli mecmuadan öğreniyoruz. Müsyü = Kuroniyotis = in bu hafriyatta ne derece muvaffak olduğunu tetkika lüzum görmiyorum . Şimdi, bu muazzam harabeyi bir zair sıfatile dolaşalım:

Sultanhisar istasyonundan kasabanın nihayetine kadar devam eden caddeyi takip ile Ali Bey fabrikasını solda bırakarak buradan itibaren birdenbire dikleşen ivicaçlı Kavaklı dere köyü yolunu tutalım . Bu suretle şehri amuden dörde bölen ırmaklardan Tekegikdere nam suyu sağda bırakıp buna muvazî surette şimale doğru çikalım . Yirmi dakika sonra ilk vasıl olacağımız harabe, şehrin Pazaryeri'dir . Zaten Kavaklıdere yolu Agora'nın garp dıl'ı üzerinden geçer .

Agora = Pazaryeri:

Boyu 130 eni 110 metro olan Pazaryeri maasir Agora'lar gibi dört tarafı, mağaralarla çevrilmiş ve önlerinde ravak tabir olunan direk altı mahallerini havi ~~elup~~ üzeri açık olup cesim mey-

danlığı vardı . Mermer direklerin çoğu yerlerinden sökülmiş bazıları da yekpare olmadıkları için irtifai aslilerini kaybederek kaideleri üzerinde durmaktadır . En uzunları bir buçuk metroyu bulur = Foto: 4 = .

Pazaryeri görüldükten sonra Agora'nın şimali garbisindeki dılı'dan geçilince Belediye dairesine vasıl olunur .

Beleuterion = Belediye dairesi:

Cephesi cenuba bakan 25 x 25 metro ebadında bir saha kaplar. Üç tarafı divarı mermer taşlarla yükseldilmiştir . Orta kapıdan içeri girelim: Cephe boyunca dar bir dehliz, ortada beyzî sahne ve sahneyi dairenemadar kuşatan ^{rey sahiplerinin} eshabı-re'yin oturmalarına mahsus oniki kademeli mermer basamaklar ve bu basamakları beş müsavi parçaya ayıran beş adet = Diyazoma = göze çarpar "I" .

Burada Yunan Asarıatika Müfettişi Müsyü = Kuroniyatis = tarafından işgal zamanında hafriyat yapılmış ve bina tamamen fakat Bizantin'ler zamanında bir hayli tagyirat ve tahribata maruz kaldığı halde meydana çıkarılmıştır . Görüliyoruz ki bina zelzele neticesi haylice hasara uğramış, fakat muahharan itinasız bir surette tamir edilmiş ve hattâ tezyinatı mimariyesi üzerine siva ~~da konmuştur~~ -- Hattâ-haricen bir de su sarnıcı ilâve olunmuştur.

"I" = Diyazoma = sahnedan enüst kata kadar çıkmak isteyenlere evelce oturmuş olanları iz'aç etmeden geçmek için basamakların arasından geçit veren sık kademeli dar ~~bir~~ merdivenlerdir .

Bina tamamen Korentiyen nizamında yapılmış ve dahilen R^oskinion tabir edilen dehliz kısmı tezyinatı mimariye ile ve heykellerle bezenmişti . Hfir burada başile elleri bilekten mefkut melbus bir heykel bulmuş ve buna kitabında İmparator = Mark Orel = ismi vermiştir . Bu eser istirdadı müteakip ele geçirilmiş ve kırık olan aksamı tamir edilerek İzmir Müzesinin asarı heykeltraşı şubesinde teşhir edilmiştir . ^{Foto 7} Bunun yanbaşında üzerinde dokuz satır yazıyı havi Roma İmparatorlarından = Antoninos Piös = un kerimesi = Fostin =in heykelinin mevzu olduğu bir kaide bulunmuştur "1" .

~~Müsyü Kureniyotis'in eseri şahin olanak erkek heykeli diye tanıttığı bu casim heykel, kıvrımları mebzul himatyona bürünmüş dolgunca vücutlu kabarıkça memeli bir kadın heykelinden başka bir şey degildir = Foto: 7 = .~~

~~Bu heykel yazılı kaide üzerinde bulunmuş ise = Fostin =in heykeli olduğuna hükmetmek lâzımgelir . Bu husus hakkında derdestitanzim olan Müzenin Türkçe ve Almanca asarı heykeltraşı kataloğunda tam ve kâmil bir şekilde izahat verilecektir . Burada bu eibetin yalnız kaydıla iktifa olunmuştur .~~

Bu hafriyatta elde edilen ve elyevm İzmir Müzesinde teşhir olunan eserlerden zirh geymiş bir İmparator gövdesi ^{"2"} mergup bir eseri heykeltrafidir = Foto:8 = . Eserin başı, geçme olduğu için

"1" İzmir Müzesi camlı salonda .

"2" İzmir Müze rehberi sahifa . 66 . (N° 504) .

ziyaa uğramış, sol kolu omuzdan amuden kırılmıştır . Boyun'un etrafını omuzdan dolaşan = Klamis = tabir edilen çevre, sağ omuz üzerinde iki uçtan tokalanmış bel, gevşek surette göbeğin biraz yukarisından bir kuşakla hafifçe sıkılmış, gövde, kuş şeklinde iki girifon resmi ve omuzdan meme üzerine inen bir madalyon ile süslenmiştir .

Billuratî ince, mermeri beyaz fakat uzun müddet toprak altında kalmış olmasından dolayı sutuhu hariciyesi sarımtrak renk bağlayan bu heykel Romen sınaatının parlak bir devresine mensup-tur .

Belediye binasının ziyaretinden sonra veçhei istikametimizi garba çevirelim : Ankazı gömülü kaldığı için zairin alakasını celbetmiyen bir binayı - ağlebi ihtimal bir hamam olacak - solda bırakarak ilerileyelim . İlk vasıl olacağımız yer, Sultanhisar nahiyesinin içinden geçerek Mendres'e akan Tekecik deresinin sağ ve sol yamaçlarına inşa edilmiş büyük bir Amfitiyatro'dur .

Amfitiyatro:

Tiyatronun tulli 250 metrodur . Bina iki zaviyei meyyite üzerine inşa edilmiş olduğu için müteaddit kemerlere oturdulmuştur. Bunlardan bazıları yıkık vaziyetleriyle birçok ziyaretçilerin nazarı teccessüsünü celbeder . Yirmi dokuz kademedden ibaret temaşa-giranın oturmalarına mahsus = Gradins = ler sökülmiş bir halde-dir . Amfitiyatronun böyle dere üzerine kurulmuş olması suyun bir

tünel vasıtasile bina dahiline alınması ortada vasi sahnede - Roma'luların Bergama ve sair mahallerinde olduğu gibi - Hipopotam ve Timsah gibi sumahlukları ile halka bir takım oyunlar tertip edildiğine hüküm olunabilir . Velhasıl Amfitiyatro, Niza harabeleri içinde tetkike değer muazzam bir eseri mimarîdir . Fakat şekli hazırı her hangi bir Arkeoloğ'la derin tetkike sevk edecek mahiyetten uzaklaşmıştır . Zelzeleleri teakup eden mütemadi insan elile vukua gelen tahribat binayı bütün aksanı mima-riyesinden tecrit etmiştir .

Graden'lerden sahneye inelim; şimale doğru yürüyerek tünel- den içeri girelim . Tülü yüz metroyu bulur . Kemerinin bazı yer- leri göçtüğü için içerisi pek karanlık degildir . Mahreci, Tiyat- ro'nun kâin bulunduğu tepenin altına tesadüf eder . Buradan sola dönülünce, Tiyatro'nun sahne kısmına girilmiş olur .

Tiyatro: .....

Niza Tiyatrô'su birdenbire dikleşen bir tepenin böğrüne oyulmak suretile vücude getirilmiştir . Bu usulün yani sun'i mesnet üzerine oturdulması gibi fedakârlık ihtiyarına mahal kal- maması için hemen bütün Tiyatro'larda takıp edilmiş olduğunu görürüz . Fakat Niza Tiyatrô'sunun hususiyeti dik olmasındadır . Filhakıka Bergama Tiyatro'su da bu derece dik isede Niza'nın ki ondan azdaha yayvandır . Tiyatro da Amfitiyatro kadar tahrip görmüştür . Sahne adeta zeytin ağaçları ile bir bahçe halini al- mıştır . Ziyaretimizi buradan Kütüphane'ye teşmil edelim:

Kütüphane:

Kütüphane, Tiyatro'nun takriben üçyüz metro cenubu garbisindedir . Bina, müstatil bir saha üzerinde paket taşları ile yükseldilmiş olup uzun cephesi elli, kısa cephesi de otuz beş metro kadardır . Burada kitap rulolarının vazına mahsus karşılıklı üçer Niş vardır . İçdivarları irtifai aslisini muhafaza ederse de sakıfi tuğladan ve mukawes olduğuna hükmedilir . Tarzı inşası Tiyatro ve Agora'dan daha gençtir . Biraz aşağıda Forum'î mezru' bulunan Jimnas'ta görüldükten sonra = Retmez = köyünün içinden geçilerek Sultanhisar'a avdet olunur .

Şehrin mebanii umumiyesinden madut olan hamam, Jimnas Tiyatro ve saire gibi müessesatı arasında Yunanî asara hiç tesadüf edilmez . Bütün bunlar Romen devrine mensuptur . Bizans devrinden kalma, mevcudiyetleri şayana ehemmiyet olmıyan binalar da vardır .

Şehir müteaddit tepecikler üzerine müesses olduğundan dere-ler üzerinde bir çok köprü'ler meşhut olur . Bunlardan bir çoklarından zamanımızda da istifade edilmektedir . Sur'larından pek azı kalmıştır . Bütün binaların yüzleri Mendres ovasına bakar. Niza harabeleri kadar üzerinde asırdide zeytin ağaçlarına hiç bir yerde tesadüf olunmaz . Bütün abidat, sahipli erazi içinde olduğu için hemen her birerinin yanında cesim kireç ocakları görülür . Lakin bu ozaklar çoktanberi tatili faaliyet etmiş bulunuyorlar .

Aharaka harabeleri

Aharaka, Sultanhisar'a beş kilometre mesafede kâin Salavatlı köyü namile maruf zeytin ağaçları ile mestur dalgalı bir arazi üzerinde müesses, evleri dağınık bir köyün şarkına tesadüf eder . Bu derece tebeddülâtı arziyyeye sahne olmuş hiç bir yer ^{yoktu.} ~~tesadüf edilmez~~ . Burada enfazla göze çarpan şey, mezar evleridir . Montikül bir arazinin sathı maillerinde olduğu için yukardan, dağdan göçen topraklarla her mevcudatı toprak kütleleri altında kalmıştır . Halk ötedenberi üstü kemerli bu yerleri, hali aslisini bozmiyarak kendi işleri için kullanmaktadır . Nekrepol'dan başka bir şey olmiyan bu mevkide, ziraat esnasında birçok mezarlara tesadüf olunur . Enson def'a da Mestan Ağa isminde bir köylü tarlası içindeki tümsek bir yeri kabilizer' bir hale koymak için karıştırmış ve altında mermer blok'larla yapılmış bir mezarodası bulmuştur . Cesim tuf tabakalarından vücade getirilmiş bu mezarodası'nın vaktile mermeri alındığı için halen bir taş yığıntısından başka bir manzara arzetmez .

Aharaka'da enfazla nazarı dikkat ve tecessüsü celbeden bina, muazzam bir mabet harabesidir . Üzerinde (bir maksadı ilmiye müstenit olduğunu iddia edemiyeceğim) çok zaman evel bir mikdar yapılan hafriyat, mabedin vüsatı hakkında bir fikir verebilir . Birçok sütunları yarıkırık olduğu halde kaideleri

üzerinde durmaktadır . Küçük cepheleri altışar, uzun cepheleri de sekizer sütunlu olduğu görülür . Yer yüzünde mabedin tezyinatı mimariyesine ait parça yoktur . Anlaşılan bu bina da çok zaman evel aksamı mimariyesinden tecrit edilmiştir . Çalı ve yabancı fidanlarla kapanmış olan mabedin fotografisini almak imkânı olmamıştır .

Velhasıl gerek Niza ve gerek Aharaka'daki mebanii mimariye Arkeoloğ'lar için şayanı tetkık tarihî bir hazinedir .

sabik
İzmir: 8 Şubat 1930 Maarif Vekâleti

Müfettişlerinden
İstanbul Üniversitesi. eld.
A. Aziz

Boğaziçi Üniversitesi

Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi

Kişisel Arşivlerle İstanbul'da Bilim, Kültür ve Eğitim Tanıtı

Aziz Ogan Koleksiyonu

OGNIST0101302